

Tózsér Anett

A Kárpát-medencei magyar lakosság identitásának jellemzői

Characteristic Features of Hungarian Identity in the Carpathian Basin

ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt csaknem harminc évben a Kárpát-medencei magyar identitás kérdéskörében végzett vizsgálatok többségében a nemzeti azonosságtudat, a nemzetkép felől közelítettek ehhez a kérdéshez. A kutatások főként kérdőíves mintavételen alapulnak, és a szubjektív, érzelmi, attitűdbeli tényezők mérését szolgálják. A fókuszukban több témacsoportot is találunk, mint például a nemzeti identitás, a térszintekhez való kötődés, a nemzeti büszkeség vizsgálata, a nemzetfogalom elemeinek a feltárása; a határon túli magyaroknak magukról, a magyarországi magyarokról és a többségi nemzetről alkotott képének a vizsgálata; a magyarországi magyarokról alkotott képének vizsgálata; ifjúságtudat; a magyar népesség életminősége és a nemzeti azonosságtudat közötti összefüggések vizsgálata. Jelen vizsgálat célja ezeknek a kutatásoknak a feltárása, eredményeik szintetizálása. Arra a kérdésre, hogy mit jelent magyarnak lenni, jelentős

súlyt kaptak a kulturális elemek (nyelvi, történelmi, vallási, hagyományokon, magyar iskolázáson alapuló) és a nemzeti hovatartozás vállalása, megőrzése. A vizsgálatok szerint összességében elmondható, hogy az erdélyiekben a legerősebb a magyarságtudat és az állampolgári integráció, ezzel szemben azonban gyengült a Magyarország iránti kötődés.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: C92, M52, Z13

Kulcsszavak: identitás, nemzeti identitás, magyarságtudat, Kárpát-medence

SUMMARY

Over the past nearly thirty years, most studies on this topic have approached Hungarian identity in the Carpathian Basin from the perspective of national identity and nationality, have been mainly based on questionnaire sampling, and have measured subjective, emotional and attitudinal factors. This research focuses on several

TÓZSÉR ANETT PhD, kutatási főmunkatárs, Nemzetstratégiai Kutatóintézet
(anett.tozser@nski.gov.hu)

groups of topics, such as national identity, attachment to spatial levels, a scrutiny of national pride, the exploration of the elements of the concept of “nation”; an analysis of the perception of Hungarians living abroad, of Hungarians in Hungary and of the majority nation; the image of Hungarians in Hungary about themselves and Hungarians living abroad; youth research; a study of the relationship between the quality of life of the Hungarian population and national identity. In the responses to the question what it means to be Hungarian, cultural elements (based on language, history, religion, traditions and Hungarian education) and the preservation of national affiliation represented a significant weight. According to the surveys, Hungarian identity and the integration through citizenship is the strongest among Transylvanian Hungarians, however, their bond to Hungary has weakened.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: C92, M52, Z13

Keywords: identity, national identity, Hungarian identity, Carpathian Basin

AZ IDENTITÁS ÉS A NEMZETI
AZONOSSÁGTUDAT FOGALMA

Az identitás fogalma

Erikson volt az első, aki átfogóan elemezte az egyén és a társadalom összefüggésrendszerét, elméleteiben központi elemmé téve a pszichológiai és társadalmi hatások kölcsönös befolyása alatt formálódó identitás kérdéskörét. Erikson szerint ez egyfajta *belső és társadalmi folytonosság érzéséből fakadó biztonság, azonosságtudat*, amelynek megéléséhez szükség van az egyén által elismert közösség visszajelzéseire is. Az „ego nem egy külön sziget”, ezért meghatározása csak szociális kontextusban kap jelentést. Ehhez az elmélethez kapcsolódik a csoportidentitás fogalma is. Az egyén a társadalomban elfoglalt pozíciója révén számos csoport tagja-

ként létezhet, amely szintén hozzájárul önmeghatározásának stabilizálásához. Annak érdekében, hogy az egyén kibontakoztassa identitását, részt kell vennie a közös kulturális-társadalmi minták hordozójaként működő csoportok tevékenységeiben, amely lehetővé teszi a személy szociális identitásának formálásában keretül szolgáló értékrendszer beépülését. Erikson szerint az identitás „olyan önmagát kibontó konfiguráció, amely fokozatosan épül ki a szocializáció folyamán” (Erikson, 1991). Murányi István (2005) ugyancsak kiemelte, hogy ez a fogalom szorosan összefügg a szocializációval: „az identitás olyan átfogó, integratív kategória, amely a szocializációval, az érzelmi, erkölcsi és kognitív fejlődéssel, a csoportban zajló folyamatokkal és a csoportközi viszonyokkal elválaszthatatlanul összefonódik” (Erős, 1996 In Murányi, 2005).

Örkény Antal (2012) – utalva Erikson elméletére – szintén megkülönbözteti *az egyéni és a kollektív azonosságtudatot*. Az egyéni identitás az egyén önazonossága és önképe szempontjából meghatározó, az egyén szocializációja során alakul ki, és folyamatosan változik a társas interakciók során. A személyes identitás az egyén önazonosságának és énképének kialakításában meghatározó jelentőségű személyiség-lélektani jelenség, amely a szocializáció során nyeri el a végleges formáját. A kollektív (társas) azonosságtudat nem az egyén, hanem a csoport által kialakított értelmezési és vonatkoztatási keret, amely magában foglalja a csoport jellemző tulajdonságait, a csoporthoz tartozás feltételeit és más csoportoktól elkülönülés attribúcióit. A csoport fejlődésében formálódik, közösen elfogadott kollektív tudáson alapszik, és a csoport tagjaitól elvárja a szabályok és normák elfogadását.

A társas és az egyéni identitás fontos tényezője, hogy az adott ország lakói mennyire kötődnek az élőhelyükként szolgáló terek különböző szintjeihez (Örkény, 2012). A legszűkebb azonosulási közeg a *lokális élettér*, azaz a település, ahol az egyén él, ahol a csoportközi interakciók többsége

zajlik. A lokális élettér magában foglalja a lakóhelyet, a munkahelyet, a mindennapi tevékenység mikrokörnyezetét, amelyekben jellemző a csoportközi interakciók sűrűsödése. Ezenkívül *fontos identitásképző tér az ország*, amely a legtöbb ország esetében azonos a közös kultúra és politika által meghatározott nemzeti térrel. Az ország és a nemzeti tér az, ahol a nemzeti közösség összetartó erejét instrumentális, illetve szimbolikus tényezők működtetik. Előbbihez tartozik a politikai igazgatási rendszer, a közös norma- és jogrendszer, a gazdaság nemzeti keretei, a közös infrastruktúra, a szolgáltatások, a szociális gondoskodás. Utóbbihoz tartoznak a közös nyelv, a kulturális, etnikai gyökerek, a közös múlt emlékezete, a szokások, hagyományok, a lelki összetartozás érzete.

A nemzeti identitás fogalma

A nemzeti identitás az identitástudat szerves része, amelynek alapján az egyén egy nemzet tagjának érzi és vallja magát; *egy nemzethez való tartozásnak, annak hagyományaival, értékrendjével való azonosságnak a tudata*. Elsősorban a hovatartozással és az azonosulással kapcsolatos érzelmi és gondolati mintákat tartalmazó kommunikációegyüttes, melyet társadalmi-történeti tényezők generálnak és formálnak (Murányi, 2005). Egy másik vélekedés (Lampl, 2009) szerint a nemzeti identitás egy bizonyos tér- és időbeli kereten belül lejátszódó *történelmi, nyelvi és kulturális azonosság*. Nem velünk született, a szocializáció során különböző tényezőknek köszönhetően alakul ki.

Szociológiai szempontból *a nemzet valódi közösség*, a legkisebb és egyben a legnagyobb szerves egység. Ebből kifolyólag a nemzethez való tartozás, a nemzet legitimitása nem nacionalista „beütés”, hanem szükséges és nélkülözhetetlen eleme mindenfajta szekunder közösség létrejöttének (pl. település, munkahely stb.). (Sz. Dévai, 1993).

A nemzeti identitás értelmezhető az egyéni identitás kollektív és egyéni repre-

zentációjaként. Előbbi a nemzeti közösség önképének kereteit írja le, utóbbi pedig arra vonatkozik, hogy ezek az azonosulási formák mit jelentenek az egyén számára, és hogy a nemzeti kötődés tartalmi elemei mennyiben épülnek be az egyén önképébe. A nemzeti identitás politikai, szociális és kulturális tartalmat adott az állampolgárság intézményének. A nemzeti szimbólumok és mitológiák, az etnotörténelem a nemzeti alapon szerveződő társadalmi integrációban meghatározó szerepet játszó kulturális erőforrások, értékek, hagyományok (Örkény, 2012).

A nemzeti identitásnak több összetevője van: az anya és az apa nemzetihovatartozás-érzése, az anyanyelv és annak használata, az iskoláztatás nyelve, a lakóhelyi környezet, a kulturális közeg, a nemzetiséggel kapcsolatos egyéni és közösségi tapasztalatok, a globalizációs hatások (Lampl, 2009). Sz. Dévai (1993) is hangsúlyozza, hogy a nemzeti azonosságtudat erősödhet vagy gyengülhet a következő befolyásoló tényezők hatására: a házastárs vagy partner nemzeti hovatartozásának érzése, a lakóhelyi környezet, a kulturális közeg, a gazdasági közeg, a személyes ambíciók, a nemzetiséggel kapcsolatos egyéni és közösségi tapasztalatok, a nemzeti perspektívák, globalizációs hatások. De mind közül kiemelhető egyrészt az iskoláztatás (az alapiskola oktatási nyelve), másrészt pedig a házasságtípus (homogén vagy vegyes házasság) (Lampl, 2009). A kialakulását befolyásolja továbbá a nemzet megértése (értékelés, összehasonlítás, oktulajdonítás, kompenzáció), a nemzet iránti attitűd kialakulása (érzelmi elem) és a nemzeti szocializáció (nemzettel való érzelmi és értelmi azonosulás) (Murányi, 2005). Összetevői tehát az érzések, a vélemények, a jelenre és jövőre vonatkozó döntések, cselekedetek és ezek igazolása (Lampl, 2009). A fogalomalkotás tökéletlenségét mutatja ugyanakkor az, hogy nincs olyan tényezőegyüttes, amely a nemzeti integráció valamennyi egyedi formájára vagy történeti és regionális típusára egyaránt érvényes lenne (Sz. Dévai, 1993).

Az azonosságtudatot befolyásoló tényezőkre visszautalva kiemelhető Sz. Dévai szociálpszichológiai vizsgálata is, amelynek eredményei szerint a nemzeti tudat pozitív megítélése az életkorral egyenes korrelációt, az iskolázottsággal viszont fordított összefüggést mutat. A városlakókra kevésbé jellemző, mint a vidékiekre. Mindezek a *magyarságtudat halványodásának tendenciájára* utalnak.

A nemzeti identitás két részre osztható: Csepeli György megkülönbözteti a *spontán és a tudatos nemzeti identitást* (Murányi, 2005). A spontán nemzeti identitás érzelmi jellegű, és a korai életszakaszban rögzül. A tudatos nemzeti identitás gondolati-ismereti elemeket tartalmaz, nemzeti attitűdökben nyilvánul meg, feltételez egyfajta intellektuális tudatosságot. Ez a magasabb iskolázottságú és véleményirányító státusszal rendelkező társadalmi csoportokra jellemző.

A nemzeti hovatartozás érzése spontán érzelmi jellegét megerősíti Sz. Dévai is, aki szerint a *nemzeti attitűd érzelmi komponense* fontos összetevője egyfajta ösztönös („spontán”) nemzeti azonosságtudatnak, amely a nemzetet természetesnek és magától értetődőnek tekinti. Tagjainak büszkeségét és a másokkal szemben hangsúlyozott különbségét, illetve hasonlóságát jelenti; a nemzeten kívüliek feltételezett mássága mindebből logikusan következik. A sajátján kívüli csoport idegen, akikkel szemben nem a kíváncsiság, az érdeklődés, hanem a gyanakvó, visszautasító „zárttság” a motiválóerő.

A nemzeti hovatartozás érzése megélésének két formája a *politikai és a kultúrnemzet*. A politikai vagy államnemzet olyan konszenzuson alapul, amelyet a demokratikus intézményrendszer működése hoz létre a nemzetállam polgárai között. Jelenorientált, amelyben a földrajzi tér szervezésének van jelentősége. Tagjainak identitása az állam és az egyén viszonya mentén szerveződik. Ettől eltérően a kultúrnemzet (nyelv-etnikai-kultúrnemzet) egyfajta mitikus-ideologikus azonosságtudathoz kötődik. Múltorientált,

amelyben a történelmi időnek van jelentősége. Tagjainak azonosságtudata független az állam és az egyén viszonyától (Murányi, 2005).

Barna Gábor (2011) megállapítja, hogy a válasz arra a kérdésre: „Ki vagyok én, mi vagyok én?”, a legtöbbször a nemzeti kultúra kínálta mintákban fogalmazódik meg, amelyek sztereotípiákká váltak (például „a református vallás egyenlő magyar vallás”). A szerző azt is megállapítja, hogy az identitás nem állapot, hanem folyamat. Szerkezete a különböző jellegű és típusú motivációs erők hatása alatt állandóan alakul. Ha az azonosságtudatot illetően az egyéni tapasztalat negatív, akkor identitásválság következhet be, ami identitásváltást eredményezhet. Új identitásminta keletkezik, amelynek egy másik társadalmi értékelésben akár egymást kizáró összetevői lehetnek. (Ilyen példa a Kassa környéki magyar reformátusok nyelvvesztése, de a vallásukhoz való ragaszkodás révén református szlovákság jött létre; vagy az erdélyi református, illetőleg római katolikus románok egyre növekvő csoportja.)

Barna hozzáteszi, hogy a *nyelvnek – szemben a belénk rögzült „nyelvben él a nemzet” sztereotípiával – változó szerepe lehet a nemzeti hovatartozás-érzés megformálásában*. A magyar nyelv önmagában nem elég megtartóerő. Ezt bizonyítja a középosztály gyors asszimilációja a Trianont követő utódállamokban. Ekkor más meghatározók vehetik át a domináns szerepet az identitás szerkezetében, gyakran a vallás (pl. a moldvai csángó magyarok önmeghatározása, akik római katolikusként definiálják magukat).

A szerző azt is hangsúlyozza, hogy az *azonosságtudat megőrzéséhez intézmények kelleneek*: „a templom és az iskola”, a család, a folklór-csoport, a párt, a rádió, a televízió, az újság stb. Ha ezek hiányoznak vagy elvesznek, az identitásőrzés nehezebb vagy lehetetlen. Ilyen helyzetekben hangsúlyosabb szerepet kaphat a népi kultúra: a viselet, az ételek a táplálkozási kultúrában, vagy a vallással összefüggő kulturális megnyilvánulás, például az ünnepek szokásrendje. Kisebbségben

túlhangsúlyozódik a folklór jellegű kultúra, mert az iskola által közvetített magas kultúra idegen, az uralkodó többségi nemzeté. (A csángók anyanyelvi kultúrája például kizárólag a szóbeliségben él. Az írásbeliséghez kötött magas kultúra az iskolák révén román. A csángók népi kultúrájára két nemzeti kultúra, a magyar és a román is igényt tart.)

Az identitás külső funkciói a területiség, a gazdaság és a politika. Jól körülhatárolható területet fogalmazznak meg, gazdaságilag e terület erőforrásainak ellenőrzését igénylik, politikailag pedig megalakítják az ezt szolgáló állam szervezetét. A belső funkciói az egyénre és a közösségre vonatkoznak. Az egyént sokféle szállal kötik közösséggé. A magyaroknál Trianon óta a területi és gazdasági összetartozás hiánya kikényszerítette a „haza a magasban” gondolat megalkotását, a kultúrnemzet fogalmának bevezetését.

Látható tehát, hogy az identitás nem állapot, hanem folyamat, és mint minden, ennek tartalma is változik. Ma a globalizáció következtében, a nemzeti hovatartozás érzése tekintetében a legfontosabb változás az, hogy a hagyományos kulturális homogenizáció és dominancia helyét átveszi a kulturális pluralitás, a multikulturalizmus, az identitások sokszínűvé válása. A közös nemzeti etnotörténelem, a közös kulturális gyökerek, a közös nemzeti nyelv is veszt a jelentőségéből (Péti, 2017; Örkény, 2012).

A nemzeti szerveződésnek mindig volt versenytársa, de ma a nemzetek megmaradása azon áll vagy bukik, hogy miként képesek megjelenni és hatni az új kommunikációs közegben. Az információs korszak nem pusztán átalakítja a nemzeti hovatartozás érzését, hanem gyökeresen megváltoztatja kialakulásának, fennmaradásának feltételeit. Az átalakulás jellemzői és tényezői közé tartozik, hogy nincs többé fizikai-földrajzi határok közé szorítva a nemzet. A politikai határok értelmüket veszítik: korábban a nemzetekért küzdő konfliktusok voltak jellemzőek, ma már nemzeti szerveződésektől függetlenül alakulnak ki konfliktu-

sok. A nemzetek új kontextusba kerülnek: egyrészt létrejönnek, egyre hatékonyabban működnek a *nemzetek feletti szerveződések*, másrészt nemzetállamok alatti regionális szerveződések alakulnak, *lokális identitásokat*, lelki, politikai, gazdasági erőforrásokat szabadítva fel. A migráció is megállíthatatlanul folyik, *diaszpóraidentitás* alakul ki. Megszűnik a többség-kisebbség nyomasztó szembenállása, nincs már olyan nagy jelentősége az idegennek-honosnak. Új tökefajta jelennek meg, mint például a kapcsolati tőke. Az egyes ember nemzeti azonosságtudata megmarad, de elveszti kényszerítő erejét, nem vonja kétségbe a máság lehetőségét (Csepeli, 2002).

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR LAKOSSÁG IDENTITÁSÁNAK JELLEMZŐI

Az elmúlt egy-két évtizedben többek között az alábbi kutatások készültek el a nemzeti identitással kapcsolatos témakörben.

– Kérdőíves vizsgálat az erdélyi felnőtt (18 év feletti) magyar népességet reprezentáló 949 fős mintán, 1999-ben. A kutatás célja az erdélyi magyarok identitástudatának vizsgálata, a nemzeti azonosságtudat alkotóelemeinek, a történelmi tudat és a nemzeti önkép, a nyelvhasználat és a művelődési szokások vizsgálata (Gereben, 1999).

– Kérdőíves vizsgálat a szlovákiai felnőtt (18 év feletti) magyar népességet reprezentáló 800 fős mintán, 1999-ben. A kutatás célja a felvidéki magyarok identitástudatának vizsgálata, a nemzeti azonosságtudat alkotóelemeinek, a történelmi tudat és a nemzeti önkép, a nyelvhasználat és a művelődési szokások vizsgálata (Gereben, 2001a).

– Kérdőíves vizsgálat a vajdasági felnőtt (18 év feletti) magyar népességet reprezentáló 562 fős mintán, 2000-ben. A kutatás célja a vajdasági magyarok identitástudatának vizsgálata, a nemzeti és a vallási azonosságtudat különböző szegmenseinek vizsgálata (Gereben, 2001b).

– Kárpát Panel vizsgálat 2007-ben és 2010-ben. A kérdőíves kutatás célja a Kár-

pát-medence magyarsága struktúrájának, munkaerőpiaci viszonyainak, jövőtervezésének, migrációs potenciáljának, iskolázottsági helyzetének, nemzetihovatartozás-érzésének, a kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyának vizsgálata. A 2007-es vizsgálat 2930 fős mintán készült, többlépcsős véletlen kiválasztással (Magyarországon 700 fő, Erdélyben 900 fő, Szlovákiában 600 fő, a Vajdaságban 380 fő, Kárpátalján 350 fő körében) (Papp–Veres, 2007).

– A magyar lelkiállapot vizsgálata a magyar felnőtt lakosság körében. A magyar felnőtt lakosságra reprezentatív mintavétel 1988-ban, 1995-ben, 2002-ben és 2006-ban történt. A kérdőíves kutatás célja a magyarországi népesség életminősége és a nemzeti azonosság-tudat közötti összefüggések feltárása, a szociológiai, egészségtudományi, pszichológiai kutatások eredményeire támaszkodva (Kopp–Skrabski, 2007).

– A magyarországi 15–29 évesek nemzeti identitásának vizsgálata 8000 fős nagymintán, a *Magyar Ifjúság 2012* tanulmány adatainak elemzésével. A kérdőíves kutatás célja a nemzeti identitáshoz kapcsolódó kérdéskörök vizsgálata; milyen szerep juthat a nemzeti hovatartozás érzésének a globális ízlések világában (Székely, 2014).

– ISSP nagymintás nemzetközi vizsgálat-sorozat 1995-ben, 2003-ban és 2013-ban. A nemzeti hovatartozás konstrukcióit nyolc identitáselem értékelésén keresztül mérték. A kutatás célja a nemzeti és az európai identitás, a térszintekhez való kötődés, a nemzeti büszkeség „kemény” és „lágý” összetevőinek vizsgálata (Simonovits, 2014).

– Kérdőíves vizsgálat a révkomáromi Magyar Gimnázium 18 éves diákjai (59 fő) körében. A kutatás célja annak vizsgálata, hogy az objektív nemzeti identitáselemek (ismeretek) miként szubjektívizálódnak a nemzeti tudatban (Sz. Dévai, 1993).

– Nemzetkarakterológiai vizsgálat 1997-ben és 1999-ben. Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Vajdaság és Magyarország lakosságá-

nak vizsgálata. A reprezentatív kérdőíves kutatás célja annak vizsgálata, hogy a magyar nemzetrészek tagjai milyen mértékben látják magukat sajátos karakterűnek, az anyaországhoz, illetve a többségi nemzethez hasonlóknak. Milyen a határon túli magyarok képe saját magukról, a magyarországi magyarokról és a velük együtt élő többségi nemzetről (Kiss, 2001).

– Etnocentrizmus (az értékeknek a saját nemzeti csoporthoz való viszonyítása) vizsgálata a Kárpát-medencében. Az 1997–1998-ban történt kérdőíves kutatás célja az önmagukkal szemben élő sztereotípiák, a nemzeti csoportokkal együtt élő és a szomszédos csoportokról kialakult kép vizsgálata Erdélyben, Dél-Szlovákiában és Magyarországon, reprezentatív mintán (Csepeli, 2002).

– Több kérdőíves ifjúságkutatási (10–18 évesek körében) minta alapján elkészített vizsgálat. A mintavételek időpontja 1992-ben, 1995-ben, 1997-ben, 1999-ben és 2003-ban történt. A kutatás országosan reprezentatív (4000 fő, majd 4248 körében), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei reprezentatív (1165 és 900 fő), szolnoki reprezentatív (481 fő), a keleti fiatalok körében regionálisan reprezentatív (360 fő), a felekezeti fiatalok körében regionálisan reprezentatív (360 fő) mintán készült. A tanulmány két kérdésre válaszolt: milyen főbb vonásai vannak a tizenéves fiatalok nemzeti identitásának a rendszerváltást követő időszakban; milyen kapcsolat van a nemzeti identitás és a fiatalok szociokulturális jellemzői között (Murányi, 2005).

– Kérdőíves vizsgálat 2010-ben a magyar felnőtt népesség nemzet tudattal kapcsolatos attitűdjeinek felméréséről, és arról, hogyan kapcsolódik a nemzeti érzés a tekintélyelvűséghez. Az országos reprezentatív minta 1000 főre és kétszer 100 fő kontrollcsoportra terjedt ki (ELTE, 2010).

– Kérdőíves vizsgálat a magyarországi és a romániai közvéleménynek a határon túli közösségekhez és a velük kapcsolatos politikához, különösen a kettős állampolgárság

intézményéhez való viszonyáról. A 2012–2013-ban zajlott reprezentatív vizsgálat erdélyi mintavétele 1232 főre, a romániai minta 1691 főre, a magyarországi minta 1200 főre terjedt ki (Kiss–Barna, 2013).

– A kettős állampolgársághoz való viszonyulások elemzése. Annak vizsgálata, hogy az új állampolgárság hogyan hat a célcsoportra a mindennapok szintjén, hogyan élhetnek a célcsoport tagjai egy másik ország feltételei mellett. Az állampolgársághoz kapcsolódó identitás hogyan kapcsolódik a kisebbségben élők sajátos identitásállapotához (Papp Z., 2014).

– Kérdőíves vizsgálat a 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok körében Erdélyben, Felvidéken, a Vajdaságban és Kárpátalján. A 2700 fős vizsgálat kérdéskörei kiterjedtek a társadalmi mobilitásra, az oktatásban való részvételre, az iskolai életútra, a munkaerőpiaci állapotra, a családi állapotra, a gyermekvállalási hajlandóságra, az értékvilágra, a vallásosságra, a szabadidőre, az időhasználatra, a médiahasználatra, az állampolgárságra, a migrációs hajlandóságra, az etikai és nemzeti identitás szerkezetére, a közéletre és a politikai részvételre (Papp Z., 2017).

Az előbbi összegzésből látható, hogy az elmúlt 20-25 évben több kutatás érintette a nemzeti identitás kérdését. Az is látható, hogy ezek a vizsgálatok nagy többségben a nemzeti identitás, a nemzetkép felől közelítettek ehhez a kérdéshez, egyes esetekben átfogó szociológiai felmérések egy-egy kérdéscsoportjaként jelent meg a téma. Mindössze néhány felmérés vizsgálta hangsúlyosan a határon túliakkal kapcsolatos véleményeket, vagy a határon túliak által érzékelt viszonyulásokat. A vizsgálatok módszertanilag kérdőíves mintavételen alapulnak, és a szubjektív, érzelmi, attitűdbeli tényezők mérését szolgálták, konkrét ismeretek felmérésére nem vállalkoztak, egyedül az Sz. Dévai Judit által összeállított kérdőív tartalmaz néhány tudást felmérő kérdést is. Mintavétel szempontjából találunk egészen kis összetételt (gimnáziumi osztály – Sz. Dévai, 1993) és az egész Kárpát-medencé-

re reprezentatív mintával dolgozó kutatást (pl. Gereben, 1999; 2001a; 2001b; Papp Z.–Veres, 2007; Kiss, 2001; Csepeli, 2002). Az eddigi vizsgálatok egyik nagy hiányossága, hogy módszertanilag kizárólag a kérdőíves megkérdezésre szorítkoznak, a két kivételt Papp Z. Attila (2014) és Székely Levente (2014) fókusz csoportos kutatása jelenti.

Az identitásvizsgálatok fókuszában találjuk többek között a következő témacsoportokat:

– Nemzeti identitás, térszintekhez való kötődés, nemzeti büszkeség vizsgálata, a nemzetfogalom és a magyarságfogalom elemeinek feltárása, a magyarországi és a kisebbségi magyar társadalmak azonos/hasonló reakcióinak, jelenségeinek, tendenciáinak vizsgálata (Murányi, 2005; Papp Z.–Veres, 2007; Simonovits, 2014; Sz. Dévai, 1993; Gereben, 1999, 2001a; 2001b; ELTE, 2010).

– A határon túli magyarok magukról, a magyarországi magyarokról és a többségi nemzetről alkotott képének vizsgálata (Kiss, 2001; Csepeli 2002; Papp Z.–Veres, 2007).

– A magyarországi magyarok magukról és a határon túli magyarokról alkotott képének vizsgálata (Kiss, 2001; Csepeli, 2002; Papp Z.–Veres, 2007).

– Ifjúságkutatás (Bali et al., 2015; 2017; Marelyin Kiss–Nádas, 2016; Kovács–Molnár, 2019; Papp Z., 2017; Székely, 2014; Murányi, 2005).

– A magyar népesség életminősége és a nemzeti azonosságtudat közötti összefüggések vizsgálata (Kopp–Skrabski, 2007).

A kutatások eredményeit, a főbb megállapításokat a témacsoportok szerint foglalom össze.

A Kárpát-medencei magyar lakosság identitásának jellemzői

Murányi (2005) kifejtette, hogy Trianon után problémát jelentett a nemzetállamokban, hogy az állampolgári státusz nem fedte a származási, anyanyelvi és a kulturális nemzeti identitást. Ezzel szemben az állam-nemzeti fejlődés lehetővé tette a többszörös

identitást. A múlt örökségeivel terhelt társadalomban ma is jellemző a nemzeti identitás megélésének két formája. A *politikai identitást* a demokratikus intézményrendszer működése hozza létre a nemzetállam polgárai között, és tagjainak identitása az egyén és az állam viszonya mentén szerveződik. Az államnemzet fogalma az állampolgárok közösségét jelenti. A *nyelvi-etnikai-kultúrnemzeti hovatarozás-érzés* ettől jelentősen különbözik: múltorientált, egyfajta mitikus-ideologikus azonosságtudathoz kötődik, és tagjainak azonosságtudata független az állam és az egyén viszonyától. A kultúrnemzet a határoktól független, a nyelvi-etnikai összetartozáson alapuló nemzetet jelenti.

Az 1990-es évek vizsgálati eredményei

Gereben Ferenc reprezentatív, nagymintás kérdőíves vizsgálatokat végzett 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken és a Vajdaságban a felnőtt (18 éven felüli) magyar nemzetiségű lakosság körében, majd 2000-ben Magyarországon is sor került hasonló reprezentatív vizsgálatra. Ezt megelőzően, az 1990-es évek elején is nyolc közép-európai ország 2800 magyar nemzetiségű polgárának tettek fel hasonló kérdéseket. A kutatások célja volt a magyarországi magyarok és a külföldi nemzetrészek magyarsága identitástudatának vizsgálata, a nemzeti azonosságtudat alkotóelemeinek, a történelmi tudat és a nemzeti önkép vizsgálata (Gereben 1999; 2001a; 2001b).

Arra a kérdésre, hogy *számon tartják-e magukat egy (vagy több) nemzet tagjaként*, a vajdasági válaszadók 87,5 százaléka magyarnak definiálta magát, és a szlovákiai és a kárpátaljai magyarok is hasonló eredményeket mutattak. A magyar nemzettudat az egész Kárpát-medencében Erdélyben volt a legerősebb: az 1998-as felméréskor a válaszadók 95 százaléka határozta meg magát magyarként. A vajdasági magyarok között mintegy kétharmad azoknak az aránya, akik úgy vélik, hogy hátrányt szenvedtek nemzeti hovatarozásuk miatt. A többi nemzetrész-

ben ezek aránya 50 és 60 százalék között mozog.

Arra a kérdésre, hogy *mit jelent ön számára magyarnak lenni*, jelentős súlyt kaptak a kulturális elemek (nyelvi, történelmi, vallási, hagyományokon, magyar iskolázáson alapuló), a pozitív érzelmek (öröm, dicsőség, boldogság stb.) és a nemzeti hovatarozás vállalásának, megőrzésének etikai gesztusa. Ez a három elem volt a közép-európai magyarság más régióiban is a nemzettudat három pillére, csak egymáshoz viszonyított arányuk változik: Erdély és Kárpátalja a nem mindig könnyű kisebbségi sors és identitás vállalására helyezi a fő hangsúlyt. A szlovákiai magyarságot a három elem viszonylagos egyensúlya jellemzi. A vajdasági magyarok azonosságtudatbeli specialitása a kulturális javak preferálása. Magyarországon a nemzeti önmeghatározás kérdése más hangsúlyokat kap: természetesebben, egy országhoz és annak társadalmához való tartozás magától értetődőségével éli meg a közösségi identitását. Itt a „természetes dolog” és a „valahová (néphez, nemzethez) tartozás” kategóriák kapták a legnagyobb említést.

A *nemzeti szimbólumokhoz való kötődések* tekintetében kimutatható, hogy a határon túli magyarság körében egységesen a *Himnusz*, a nemzeti zászló és a Szent Korona bizonyult a három legfontosabb szimbólumnak, és az is látható, hogy a nemzeti szimbólumok megítélésében az össznemzeti tudat erősebb volt, mint a regionális tudat.

A *haza fogalmának* vizsgálatánál a szülőföld és a táji-földrajzi kötődés, azaz a lokális „mi” tudat nagyon erős, a haza fogalmát is helyettesíti. A hazafogalom esetében a kultúrnemzeti összetartozás-tudat nem jelent vonzalmat az anyaország iránt, sőt Magyarország a legalacsonyabb pontszámot kapta.

A *külföldi magyar nemzeti önképet*, a magyarországi magyarok tulajdonságait és a többségi nemzet tulajdonságait összehasonlítva megállapítható, hogy a külföldi magyarokban a saját magukról alkotott kép sokkal pozitívabb, mint az anyaországi magyarokról alkotott kép, és a magyarországi magya-

rokról alkotott kép alig pozitívabb, mint a többségi nemzetben élőkről alkotott kép.

A 2000-es évek vizsgálati eredményei

2007-ben az egész Kárpát-medencére kiterjedő kutatás készült a magyarok körében, közel háromezres esetszámmal (Kárpát Panel), Magyarországot is beleértve. 2010-ben csak Erdélyben ismételték meg a kutatást körülbelül ugyanazon a populáción, így a kis változások is relevánsak (Papp Z.–Veres, 2007; 2012). 2012-ben szintén végeztek kérdőíves vizsgálatot, kifejezetten az ifjúság körében (Székely, 2014). A kutatások célja volt annak vizsgálata, hogy mennyire egységes a magyar nemzettudat, mennyire különbözőek a magyar nemzeti kisebbségek identitásai a Kárpát-medence különböző országaiban, hogyan viszonyul a kisebbségi közösség a többséghez, az állampolgári identitáshoz, hogyan pozicionálódik a többségi államhoz és annak nemzettudatához.

A válaszok szerint a külhoni magyar kisebbségek kultúrnemzetként gondolnak magukra: mintegy 70 százaléku az anyanyelvet és kultúrát jelölte meg nemzeti identitást meghatározó elemként. A magyarországi magyaroknak csak a fele vallja ezt, közel egyharmaduk állampolgársági alapon határozza meg nemzeti hovatartozását.

Arra kérdésre, hogy *mennyire érzik magukat a magyar nemzet részének*, az Erdélyben élők válaszoltak a legtöbben igennel (82 százalék), a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban az igen válaszok 70 százalék körül mozogtak.

Arra a kérdésre, hogy *mennyiben sorolják be magukat a többségi nemzetbe*, az erdélyi magyarok 65 százaléka mondta azt, hogy a román nemzet részének érzi magát, a Felvidéken 38, a Vajdaságban 40, Kárpátalján 52 százalék. A szociodemográfiai változók szerint is megvizsgálták a válaszokat, és azt látták, az értelmiségiek kisebb arányban válaszolták, hogy a többségi nemzet részei, mert kognitív disszonanciát éreztek ezzel kapcsolatban. Viszont az alacsonyabb iskolázottságúak inkább állampolgári azonosu-

lásnak fogják fel a kérdést, azaz, hogy részei a többségi nemzetnek, de ez nem azt jelenti, hogy kulturálisan, mélyréteg szintjén azonosulnának a többségi nemzettel.

Arra a kérdésre, hogy mennyire élik meg pozitívként az identitásukat, *azaz mennyire büszkék arra, hogy magyarok*, a határon túliak körében egység közvonalazódik. Az erdélyi magyarok 61, a kárpátaljai magyarok 55,8, a szlovákiai magyarok 49,9, a vajdasági magyarok 44,2, a magyarországiak 45,2 százaléka mondta azt, hogy teljes mértékben büszkeséggel tölti el a magyarsága. Szintén nagy azonban azoknak a köre, akik többnyire egyetértenek ezzel az állítással.

Látható, hogy *az erdélyi magyarok a legbüszkébbek a magyarságukra*, a vajdasági és a magyarországi magyarok a legkevésbé. Az utóbbi időszakban viszont a büszkeség csökkent, és Magyarországon gyorsabb ütemben, mint Erdélyben. Az állam teljesítőképességének változása erős összefüggésben van a nemzeti büszkeséggel. A kisebbségek esetében azonban nemcsak Magyarország teljesítőképességéről van szó, hanem az olyan vitás helyzetekről is, mint például a 2004. december 5-i népszavazás. Az erdélyi magyarság körében 2007 és 2010 között érzékelhetően csökkent a büszkeségérzés.

Arra a kérdésre, hogy elsősorban *minek határoznák meg magukat etnikulturális értelemben*, a magyar, a regionális magyar és a regionális azonosulás etnonim¹ nélkül válaszok, vagy a többségi azonosulásnak valamilyen változata jelentek meg. Erdélyben a megkérdezettek 29,2, Kárpátalján 18, Felvidéken 33,6, a Vajdaságban 16,4 százaléka határozta meg magát csak magyarnak, Magyarországon 46,3 százalék. Erdélyben erdélyi magyarnak 27,9 százalék, Kárpátalján kárpátaljai magyarnak 43,9, a Felvidéken felvidéki magyarnak 30,4, a Vajdaságban vajdasági magyarnak 49,1 százalék mondta magát. A válaszokban azt láthatjuk, hogy sehol nincsenek többségben azok, akik csak magyarnak vallják magukat.

Elég jelentős azoknak az aránya, akik csak regionális jelzővel határozzák meg

magukat, etnonim nélkül: akik csak anynyi mondanak magukról, hogy erdélyiek, kárpátaljaiak vagy magyarországiak. Míg 2007-ben 16,5 százalék határozta meg magát csak erdélyiként, addig 2010-ben ez az arány már 29,6 százalék. 2007 és 2010 között csökkent azok száma, akik csak magyarként vagy erdélyi magyarként határozták meg magukat. A magukat székelynek vallók száma nőtt a két időpont között (6,9-ről 9,1 százalékra). Kevés idő alatt lényegesen növekedett tehát a regionális azonosulás etnonim nélkül. Az is meglepő lehet, hogy elsődleges azonosulásként szinte senki nem vallotta magát romának, románainak vagy román állampolgárnak. De másodlagosként az erdélyi magyarok közül a román állampolgárt a válaszadók legalább 10 százaléka választotta.

Arra a kérdésre, hogy *hol van a haza*, a válaszadók két opciót választottak: a régiót, illetve az országot, ahol élnek. Az erdélyi magyarok elsősorban Erdélyt vagy egy kisebb régiót, például Székelyföldet vagy a Partiumot érzik hazájuknak, Romániát ennek kiterjesztésének érzik. Kognitív szinten Romániát is hazájuknak vallják, érzelmileg kevésbé. Ami érdekes, hogy Magyarország mint haza nem jelenik meg. Többen kategorikusan is kijelentették, hogy „Magyarország nekik nem haza”. A haza meghatározásánál tehát a regionális tudat erősödik: növekedik az Erdély megnevezés a haza fogalmánál, és csökken a Románia fogalma.

Tanulságos az is, hogy az erdélyi magyarok a többi határon túli magyart érzik legközelebb magukhoz, a magyarországi magyarokat és a románokat kevésbé (szinte ugyanolyan „messze” érzik maguktól a magyarországiakat, mint a románokat). A magyarországiakkal szembeni távolság a kárpátaljai és a felvidéki magyaroknál is megfigyelhető. Összességében az erdélyiekben a legerősebb a magyarságtudat és az állampolgári integráció, ezzel szemben azonban gyengült az össznemzeti magyarságtudat és a Magyarország iránti kötődés (Oborocea, 2014).

Magyarországi vélemények a határon túliakról

A határon túli magyarokról alkotott magyarországi kép a megismert kutatások alapján igen összetett és több síkon értelmezhető. Az látható ugyanis, hogy míg a határon túliakat a magyar nemzet részének tekintik, a jellemükről is többnyire pozitív kép él, az őket érintő közpolitikai kérdésekben azonban meglehetősen megosztott a hazai társadalom.

A Kárpát Panel vizsgálat eredménye szerint a magyarsághoz tartozás legfontosabb feltétele, hogy valaki magyarnak tartsa magát, tisztelje a háromszínű zászlót, ismerje a magyar kultúrát. Legkevésbé magyarformáló az egyház és a területi/születési meghatározottság. Ennek tükrében a kultúrnemzeti megközelítés jellemző az identitás kérdésében, ami a határon túliak elfogadottságát is jelenti egyben. A magyarországi megkérdezettek szerint a határon túli magyarok 80 százalékos igenlő válasz alapján részét képezik a magyar nemzetnek (Papp Z.–Veres, 2007). Annak ellenére, hogy a magyar nemzet Európa egyik leginkább idegenellenes és feszült nemzete, a hazai társadalom a határon túli magyarokat beengedné az országba (Simonovits, 2014). Annak idején az EU-csatlakozás kérdésében is megjelent a határon túli magyarság érdekeinek figyelembevétele, a megkérdezettek csupán 20 százaléka gondolta azt ugyanis, hogy Magyarországnak mindenáron csatlakoznia kell, 60 százalék csak akkor látta jónak a csatlakozást, ha a határon túli magyarok érdekei nem sérülnek (Csepeli, 2002).

Bár a magyarországi magyarok a szomszéd nemzethez tartozókról még önmaguknál is rosszabb véleménnyel vannak, a határon túli magyarokról önmagukhoz hasonló képet alkotnak. A jellemvonások közül a hagyományos értékeket képviselő tulajdonságok dominálnak: segítőkészek, toleránsak, önzés és erőszak hiánya jellemzi őket (Csepeli, 2002). A Kárpát Panel vizsgálat eredményei ezzel összecsengenek, e szerint a határon túli magyarok mintegy 50

százalékos rokonszenznek örvendhetnek, a leginkább elfogadottak az erdélyiek, őket követik a vajdaságiak, felvidékiek, majd a kárpátaljaiak. A magyarországi magyarok körében a legnegatívabb kép a romákról él (Papp Z.–Veres, 2007).

A legmegosztóbb terület a határon túliakat érintő közpolitikai kérdések támogatottsága. Kiss Tamás és Barna Gergő 2012-ben egy 1691 fős romániai mintán – illetve ugyanebben az időszakban egy 1200 fős magyarországi mintán a Medián is – mérte a közvélemény viszonyát a határon túli közösségekhez, illetve a velük kapcsolatos közpolitikai intézkedésekhez. A kisebbségi magyar/román közösségeket érintő politika megítélését tíz kiemelt intézkedés támogatottságán keresztül mérték, amelyeket négy dimenzióban vizsgáltak. Ezek a következők:

- nemzeti közösség kiterjesztése (állampolgárság, útlevel, szavazati jog);
- szociálpolitika (ingyenes egészségügy, ösztöndíjak);
- hagyományos identitáspolitika (anyanyelvi felsőoktatás, kisebbségi szervezetekkel való kapcsolat);
- migrációpolitika (határon túliak bevándorlása, munkavállalása);
- plusz egy dimenzió: vállalatok terjeszkedése.

Míg Romániában a határon túli közösségekhez való viszony kérdése konszenzusnak örvend – az összes kérdést 70 százaléknál többen támogatták –, addig a magyar közvélemény igen megosztott a kérdésben. A magyar nyelvű felsőoktatás kérdése a legtámogatottabb intézkedés, de ez is csak 68 százalékos szimpátiát élvez. Az intézkedéseket támogatottság alapján három kategóriába sorolták:

- kvázi konszenzusos közpolitika: mind a négy párt (Fidesz, MSZP, LMP, Jobbik) támogatói között az igenek vannak többségben. Idetartozik a hagyományos identitáspolitika, a nemzeti közösség szimbolikus kiterjesztése (útlevel, állampolgárság), magyar cégek határon túli terjeszkedése;
- megosztóak: egyetemi ösztöndíjak, bevándorlási politika (a Fidesz-szavazók látná-

nak szívesen határon túli bevándorló munkavállalókat, a többi párt szimpatizánsai nem), szavazati jog;

- elutasított közpolitikai kérdések: ingyenes egészségügy, jóléti ellátásokhoz való hozzáférés.

Határon túliak által érzékelt viszonyulások

A külhoni magyarok különösen érzékenyek arra, hogy a történetileg szerencsésebb helyzetben lévő magyarországiak sok esetben tudatlanok a helyzetükkel kapcsolatban. Ma már pedig alapvetően nem ismerethiányról van szó, hiszen generációról generációra egyre növekszik Magyarországon a külhoni rokonsággal, baráti, ismerősi kapcsolatokkal, illetve turistaélményekkel rendelkezők száma. Sokkal inkább a hétköznapi viszonyok a meghatározóak: versenyhelyzetekben, érdekkonfliktusokban a határon túli magyar bevándorlónak, munkavállalónak, vállalkozónak stb. minősül át, majd működésbe lépnek a sztereotípiák: „román”, „szlovák” stb. (Bárdi, 2008; 2013).

A határon túliak magyarországiakról alkotott véleményét részletesen vizsgálta Kiss Dénes, 1997-ben és 1999-ben történt adatfelvétel alapján. A véleményeket öt tematikus dimenzióban tekintette át a négy legnagyobb határon túli magyar közösségben:

- kisebbségekkel szembeni viszonyulás;
- az anyaországiak eltérő értékrendjét elítélő viszonyulások;
- elidegenedett emberi viszonyokra utaló jellemvonások;
- nemzeti identitáshoz való gyengébb ragaszkodás;
- anyaországiak modellértékűsége, civilizáltsága.

A magyarországiakról alkotott képeknek két közös eleme van: az anyaországiak beképzelt és lenéző magatartása a határon túli magyarok iránt, valamint kulturális és emberi modellértékűségük. Kárpátalján hiányzik a magyarországiak gyöngülő nemzeti identitásával kapcsolatos jellemzés, más régióknál viszont nagyobb súllyal van jelen

a magyarországiak kritizált értékrendjére (vallás) vonatkozó dimenzió. Az anyaországiak képe a felvidékiek körében a legpozitívabb, a legnegatívabb pedig Kárpátalján. A két felmérés között eltelt időszakban a magyarországiak megítélése a vizsgált népesség egészében (az átlagos értékek alapján) nagy állandóságot mutat. Erdélyben a kérdéses időszak alatt a magyarországiak képe javult, a Vajdaságban romlott.

Összegezve a különböző nemzetképekről elmondottakat, azt mondhatjuk, hogy a kisebbségben élő magyarok önmagukat döntően szorgalmas, dolgozó, becsületes, megbízható, rendszerető, civilizált közösségeknek látják, mely közösségek egyrészt egy modellértékű, szintén civilizált, de a határon túli magyarokat nem szerető, „lenéző” anyaországi népesség, másrészt „civilizálatlannak, primitívnek” és „ellenségesnek” látott többségi nemzetek között élnek. A magyarországiakat a határon túli magyarok maguknál civilizáltabbnak, modernebbnek, „európaibbnak” látják, amely ugyanakkor a határon túli magyarokat (már) nem fogadja el, nem szereti. Különbségek csak az anyaországiak modellértékűségének elfogadottságában van, a modernizáltabb felvidéki és vajdasági közösségek kevésbé látják e tekintetben a magyarországiakat civilizáltabbnak, követendőnek (Kiss, 2001).

A határon túli magyarok körében léteznek előítéletek, sztereotípiák a többségi társadalom és a magyar nemzet Magyarországon élő tagjaival szemben is, a vizsgálatok szerint azonban a kettős állampolgárság intézménye ezen nem sokat változtatott. Papp Z. Attila kutatási eredményei szerint a kettős állampolgárság bár generál újfajta identitáselemeket a határon túliak körében, azonban ezek betagozódnak a kisebbségi identitás szerkezetébe, nem írják teljes mértékben felül a korábbi viszonyulási módokat. Ebből kifolyólag a magyar–magyar kölcsönös előítélet-rendszer fennmarad, valamint a mindennapi interakciók szintjén sem hoz nagy változást az új állampolgárság (Papp Z., 2014).

Az ifjúság és az identitás kapcsolata

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2014-ben indította útjára a Külhoni magyar ifjúságkutatást, amelynek keretében az alábbi kérdésekre keresték a válaszokat: az egyes országokban milyen kereteket biztosítanak az ifjúsági önszerveződéseknek, milyen lehetőséget biztosítanak a nemzetiségi intézményi és intézményen kívüli oktatásnak, milyenek a nemzetiségi területen élők munkába állásának a lehetőségei. A vizsgálatokat összetett módszertan segítségével (interjúk, fókuszcsoportos interjúk, gyalogos és online lekérdezett kérdőívek) valósították meg. A kutatás legfontosabb megállapítása a külhoni magyarok nemzeti identitásának összetettségére vonatkozott. Az úgynevezett „három kötődés” (az anyaországhoz és a Kárpát-medencei magyarsághoz tartozás; a többségi államnemzethez tartozás; a régióhoz, a szűkebb tájhoz és a kisebbségi magyar csoporthoz tartozás) jellemzőit külön-külön is vizsgálták. Az igazolódott, hogy a külhoni, regionális nemzeti közösséghez tartozás (pl. Zoboralja szóránymagyarsága, al-dunai székelyek, partiumi magyarok, gyimesi csángók) mindhárom kötetlek közül talán a legerősebben befolyásolja a „haza” és az „otthon” fogalmait. A kutatásban részt vevők többsége a hazájának elsősorban az adott régiót tekinti (Felvidék, Kárpátalja stb.). A régiós, területi identitás erősségének egyik oka, hogy fizikailag kisebb, átláthatóbb, mint a Kárpát-medence, és ehhez mindennapi élettapasztalatok is kötődnek (Bali et al., 2015; Marelyin Kiss–Nádas, 2016).

Murányi (2005) a magyarságfogalommal és annak kritériumaival kapcsolatos véleményeket kutatta a fiatalok körében. A vizsgálati eredmények szerint a magyarsággal kapcsolatban a legfontosabb elemek az anyanyelv és a magyarság szabad vállalása. A fiúk és a lányok csoportjában nem tér el a nyitott (magyarság vállalásának támogatása) és a zárt (elutasítása) magyarságértelmezés. A fiatalok gondolkodását jellemző kétféle magyarságfelfogás, valamint az

iskolátípus és a családok vizsgált jellemzői közötti kapcsolat kimutatja, hogy az iskolázatlan, kevésbé jó anyagi helyzetű, idősebb szülők gyermekeire, illetve a szakmunkás-képzőkben, szakközépiskolákban tanulóakra zárt értelmezés preferálása jellemző, míg az ellentétes szociológiai mikrokörnyezet (kvalifikált, jó egzisztenciális helyzetű, fiatal szülők, gimnazisták) a fiatalok nyitott magyarságfelfogását és egyúttal a zárt felfogás elutasítását valószínűsíti. Az ország nyugati régiójában élőkre (a 14–15 és 10–17 évesekre egyaránt) a nyitott felfogás dominanciája mellett a zárt típus elutasítása jellemző. A keleti és északi régiókban a két magyarságfelfogás fordított tendenciája figyelhető meg, de csak a 14–15 éveseknél.

Székely Levente 8000 fő fiatal körében elvégzett kutatásából (2014) az derül ki, hogy a *nemzeti kultúra a kulturális identitás legfontosabb építőeleme. A Magyar Ifjúság 2012* kutatás egy 20 állításból álló kérdésblokkal vizsgálta a magyar nemzeti identitást. Az állítások pozitív kontextusban vonatkoztak Magyarországra, a magyarságra, a magyar nyelvre, és mindegyikkel a megkérdezettek legalább harmada egyetértett. Leginkább azzal az állítással értettek egyet a fiatalok (négyből hárman), hogy magyarnak érzik magukat, illetve szeretik a magyar nyelvet. Legalább kétharmaduk igaznak érzi azt is, hogy Magyarország a hazája, szereti és kedveli a magyar népet. Minden második fiatal büszke magyar állampolgárságára, büszke Magyarországra, a magyarok tetteire, és igaznak tartja magára, hogy jobban szereti a magyar népet más népeknél. A megkérdezettek legalább fele közömbös, vagy nem ért egyet azzal például, hogy „jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról”, vagy „általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroknál”. Összességében elmondhatjuk, hogy a *15–29 éves fiatalokat erős magyar nemzeti identitással jellemezhetjük*.

A nemzeti identitás tartalmával kapcsolatos vizsgálat során (Székely, 2014) a hallgatók két kérdésre válaszoltak, majd a válaszokat összegyűjtve csoportokba és alcso-

portokba rendezték a válaszokat, és az egyes részek közötti relációkat definiálták. A két kérdés ez volt: Mit jelent számodra, hogy magyar vagy?; Véleményed szerint miből áll a magyar nemzeti identitás? Ez a vizsgálat 2014-ben, a Budapesti Corvinus Egyetem 15 kommunikáció és média szakos hallgatójának közreműködésével történt. Három nagyobb és két kisebb, a nemzeti identitáshoz közvetlenül kapcsolódó fogalom került előtérbe. A nagyobb alcsoportokkal bíró fogalmak a nyelv, a történelem és a mentalitás voltak, kevésbé gyakori kifejezések az otthon és a táj. A magyar identitás nyelvi alapja erőteljesen megjelenik a válaszokban. A magyar nyelvet különlegesnek, semmihez sem hasonlíthatónak érzik. A történelem alcsoport volt a legjelentősebb, innen, azaz a múltból erednek a hagyományok, a nemzeti kultúra, a népművészet (a népzene-től a népmeséig), a magyar gasztronómia (ezen belül kiemelve az alkoholkészítési és -fogyasztási kultúrát). A múlt nemzeti sikereinek és katasztrófáinak identitásteremtő erejét jelenítik meg a nemzeti történelem nagy alakjai. A hősök, akik sikert értek el, vagy elbuktak. A hősök másik forrása a sikersportágak, ezen belül különösen a labdarúgás, amely a sporton belül, de önálló kategóriaként is jelen van. A magyar mentalitás negatív, keserűesztétikai igazolódtak, a pesszimizmus, a kicsinyesség, az irigység, a Pató Pál-féle halogatás, a sírva vigadás, a találékonyság.

Papp Z. Attila (2017) kettős állampolgársággal kapcsolatos viszonyulását vizsgáló kutatás megállapította, hogy a fiatalok 90 százaléka szerint a kisebbségi magyarok a magyar nemzet részét képezik, de közel kétharmada azt is vallotta, hogy a többségi nemzetnek is a részei. A megkérdezett fiatalok fele igényelt magyar állampolgárságot. Szlovákiában csak elvétve találtak kettős állampolgárságot, Kárpátalján 68%, a Vajdaságban 82%, Erdélyben 56% ez az arány. A magyar állampolgárság igénylése mögött elsősorban érzelmi, nemzeti szempontok domináltak, illetve a legfiatalabbaknál a magyarországi és más külföldi

utazással, tanulással összefüggő motivációk is megjelentek. Akik nem igényeltek, jelentős hányadban azt mondták, hogy magyar állampolgárság nélkül is magyarnak vallják magukat. A megkérdezettek közel 70 százaléka nevezte a régiót vagy országot hazájának és szülőföldjének, ahol él, ugyanakkor mintegy 13 százalék a jelenlegi, illetve a történelmi Magyarországot tekinti hazájának.

A nemzeti identitás és az életminőség összefüggései

Kopp Mária és Skrabski Árpád (2007) tanulmánya az egymástól gyakorlatilag külön fejlődő szociológiai, pszichológiai és egészségügyi életminőség-kutatások főbb eredményeinek összegzését végzi el, illetve mindezek ismeretében kísérletet tesz a mai magyar társadalom életminőség-vizsgálataira. A szerzők amellet érvelnek, hogy a nemzeti azonosságtudat fontos eszköz a társadalmi anómia elkerülésére, megszüntetésére, a magyar társadalom sokszínűségének értéként való megőrzése érdekében pedig a kettős vagy többes identitáskonstrukciókat kellene erősíteni.

A Kárpát-medencei magyar népesség negatív életminőség-érzését és érzelmi állapotát mutatják az alábbi eredmények: ha a középkorú népesség halálozási arányait nézzük, akkor Magyarország mutatói a legrosszabbak Európában a Baltikum, Oroszország és Ukrajna után. 1988 és 1995 között a társadalom rendkívül gyors átalakulása a lelki egészség mutatóinak jelentős rosszabbodásával járt együtt, különösen a lemaradó, leszakadó rétegek körében. A lelki egészség mutatói tehát jelentős területi eltéréseket mutattak. 1995 és 2002 között a negatív tendencia megfordult, mérséklődtek az ország régiói közötti különbségek, és megnövekedett azok száma, akik egyáltalán nem tekinthetők depressziósnak. Az is megállapítható, hogy a negatívabb lelki és egészségi állapot szoros kapcsolatban áll a rosszabb gazdasági helyzettel, ráadásul ezek önrontó körökként működnek.

A nemzeti azonosságtudattal kapcsolatban a kutatás megállapítja, hogy 1956 után Magyarországon a nemzeti érzés politikailag inkorrektté vált, megélését elfojtották, ami nemzeti neurózishoz vezetett. Ma Magyarország az anómia, az értékvesztés megélése szempontjából sokkal rosszabbul áll, mint posztszocialista szomszédai (csehek, szlovének, lengyelek). A lengyelek, csehek, szlovének előnye velünk szemben, hogy ott a nemzeti összetartozás érzése kevésbé volt a megfélemlítés tárgya. A szerzők vizsgálata szerint a magyar társadalom 54 százalékát anómiás lelkiállapot jellemzi, a nyolc általánosan alacsonyabb végzettségűek körében ez az arány 74%. Az anómiás lelkiállapot az életminőség és egészségi állapot súlyos romlásával jár együtt. *Az anómia elkerülése érdekében erősíteni kellene a kettős vagy többes identitáskonstrukciók értékét* (pl. egyszerre magyar és európai, katolikus és református, keresztény és zsidó identitás stb.).

JEGYZET

- ¹ Etnikai csoport, identitás megnevezésére szolgáló kategória; valamely nép neve.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antal Árpád – Tamás Sándor (2013): A kettős állampolgárság következményei és hatásai a külhoni magyar nemzetközösségek helyzetére és megítélésére. *Magyar Kisebbség*, 18. évf., 3. sz., 156–162.
- Bali János (2014): *A külhoni magyarság nemzettudatáról*. Kárpát-haza Szemle, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 104–113.
- Bali János – Hajdu Ágnes – Marelyn Kiss József – Nádas Zsófia (szerk.) (2015): *Merre tovább? Felvidéki magyar fiatalok*. Kutatási jelentés. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Bali János – Hajdu Ágnes – Marelyn Kiss József – Nádas Zsófia (2017): *Hazatalálók és hazát találók. Tanulmányok a külhoni magyar ifjúság helyzetéről*. Kárpát-Haza Könyvek, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Barna Gábor (2011): Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. A népi kultúra szerepe a

- nemzeti kultúra és a magyar identitás megszerkesztésében. In: Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra és identitás*. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus plenáris előadásai, Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 61–86.
- Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest, 368–375, http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbségkutatás/pdf/VI_fej_10_Bardi.pdf (Letöltés: 2019. december 2.).
- Bárdi Nándor (2013): Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *Metszetek*, 2. évf., 2–3. sz., 40–79.
- Csepeli György (2002): *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002*. József Attila Műhely Kiadó, Budapest.
- ELTE (2010): *Nemzeti tudat, nemzeti tragédiák. Konfliktusmonitoring – projekt*. Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont, ELTE-TáTK, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=276:nemzeti-tudat-nemzeti-tragediak&catid=32:konfliktusmonitoring (Letöltés: 2019. december 5.).
- Erikson, Erik H. (1991): *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gereben Ferenc (1999): Az erdélyi magyarok identitástudata. *Magyar Szemle*, 8. évf., 9–10. sz., 64–95.
- Gereben Ferenc (2001a): A szlovákiai magyarok identitástudata és olvasáskultúrája. *Új Forrás*, 33. évf., 10. sz.
- Gereben Ferenc (2001b): A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása. *Kisebbségkutatás*, 10. évf., 3. sz., 388–401.
- Kiss Dénes (2001): A határon túli magyarok képe saját magukról, a magyarországi magyarokról, valamint a velük együtt élő többségi nemzetekről. In: Dobos Ferenc (szerk.): *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. Balázs Ferenc Intézet – Books in Print – Osiris, <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf2585.pdf>.
- Kiss Tamás – Barna Gergő (2013): A magyarországi és romániai közvélemény viszonya a határon túli közösségekhez, illetve velük kapcsolatos politikához. In: *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/Kiss-Barna_ErdelyiMagyarokAMagyarorszagisARomaniaiPolitikaiTerben_2013.pdf (Letöltés: 2019. november 20.).
- Kopp Mária – Skrabski Árpád (2007): *Magyar lelkiállapot az ezredforduló után*. www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf (Letöltés: 2019. december 2.).
- Kovács Teréz – Molnár Gergely (szerk.) (2019): *Fiatalok a Kárpát-medencében a 21. század elején*. Kárpát-haza Szemle 13., Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Lampl Zsuzsa (2009): A nemzeti identitás, avagy a magyar márka megőrzése. In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést*. Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Marelyn Kiss József – Nadas Zsófia (szerk.) (2016): *Kincses Kolozsvár 2015. Erdélyi magyar fiatalok*. Kutatási jelentés, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Murányi István (2005): Tizenévesek nemzeti identitásának jellemzői az ezredvégi Magyarországon. *Erdélyi Társadalom*, 3. évf., 1. sz., 97–126, http://erdelyitarsadalom.adatbank.transindex.ro/pdfdok/et5_2k5_1_tanulmany_1_5.pdf.
- Oborocsa Mónika (2014): Mennyire egységes a magyar nemzettudat. *Maszol*, www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/39957-mennyire-egyeseg-a-magyar-nemzettudat (Letöltés: 2019. november 4.).
- Örkény Antal (2012): *Európai identitás és nemzeti kötődés: harmónia és disszonancia*. http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/orkeny_europai_identitas_es_nemzeti_kotodes.pdf.
- Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) (2007): *Kárpát Panel 2007. Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Gyorsjelentés. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, <http://mek.oszk.hu/06900/06942/06942.pdf> (Letöltés: 2019. november 18.).
- Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) (2012): *Szociológiai mintázatok: Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, Kolozsvár.
- Papp Z. Attila (2014): Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio*, 22. évf., 1. sz., 118–155.
- Papp Z. Attila (szerk.) (2017): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

- Péti Márton (2017): Nem magyar nemzetiségű Kárpát-medencei áttelepülők Magyarországon. Áttelepülésük jellemzői, letelepedésük területisége, lehetséges hatásuk az őshonos nemzetiségi közösségeinkre. *Demográfia*, 60. évf., 1. sz., 57–103, <https://doi.org/10.21543/dem.60.1.2>.
- Simonovits Bori (2014): Nemzeti identitás, kisebbségek és társadalmi konfliktusok. A magyar társadalom attitűdjeinek alakulása 1992 és 2014 között. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2014*. Tárki, Budapest, 404–431, www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b339.pdf.
- Sz. Dévai Judit (1993): *Identitás szélzugasban. Nemzeti történelemismeret, önazonosság és az interetnikus viszonyok tükröződése szlovákiai magyar fiatalok tudatában*. Komáromi Lapok, Komarno, www.hunsor.se/dosszie/identitas_szelzugasban.pdf (Letöltés: 2019. november 4.).
- Székely Levente (2014): A magyarországi 15–29 évesek nemzeti identitása. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar identitás határon innen és túl*. Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest, 135–145.